

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

חג שבועות, תשע"ד
מספר 1070

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"לא תחמוד" כתשתית התורה

מאיר סיידלר

סביב עשרת הדיברות שניתנו במתן תורה התנהלו במשך הדורות דיונים רבים הנוגעים לשאלות כגון מה כלול בהם, האם "דיברות" שווים ל"מצוות", מהי מידת בולטותם בהשוואה לכלל התורה ומה המשותף להם. אחת התשובות שניתנו לשאלה האחרונה מציינת את חומרתם של עשרת הדיברות. תפיסה זו מקורה בגמרא,¹ שבה מוסבר האיסור "לא תגנב" – כמו שני האיסורים החמורים הקודמים לו ("לא תרצח" ו"לא תנאף") שבעשרת הדיברות כאיסור הנושא עונש מוות: איסור לחטוף (לגנוב) בני אדם.² אולם הניסיון לתאר את כל עשרת הדיברות דווקא בזיקה לחומרתם נתקל בשאלות רבות, וביניהן מה ל"לא תחמד" בין האיסורים החמורים האלה.

שאלה זו מתחזקת לאור תפיסה המובאת בפירושו של ר' אברהם אבן עזרא (1089-1164): "והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי, ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי".³ פירוש זה מחלק את "לא תחמוד" לשתי קבוצות, מגדיר כל אחת מהן כדיבר בפני עצמו ובזה משווה דווקא לאיסור זה בולטות יתר בהשוואה לדיברות האחרים.

אבן עזרא איננו לכד בעניין זה. גם פרשנים אחרים מעניקים ל"לא תחמד" חשיבות יתר, אף כי בדרכים אחרות. וכך כותב הריקאנטי (1250-1310): "לא תחמוד זאת היא חתימת עשרת הדיברות... ואמרו רז"ל כי נכללו במצוה הזאת כל המצוות".⁴

שאלתנו היא אפוא מה חשיבותו המיוחדת של הדיבר "לא תחמד". בשורות להלן אבקש להתחקות על שתי תפיסות העשויות לשפוך אור על החשיבות של הדיבר הזה וכך להצדיק את היותו החותם של עשרת הדיברות.⁵ אפתח ב"פירוש מפתיע מאוד" (כך לפי דברי הרמב"ם עצמו) של הרמב"ם במורה נבוכים (1190) הדן בנושא דיוננו:

יודע אתה את דבריהם 'הרהורי עבירה קשין מעבירה'. בביאור זאת יש לי פירוש מפתיע מאוד, והוא, שכאשר אדם עובר עבירה, הוא חוטא מבחינת המקרים הנספחים לחומר שלו כמו שהבהרתי. כוונתי שהוא חוטא בבהמיותו. אבל המחשבה היא ממה שמיוחד לאדם ונספח לצורתו, וכאשר הוא מהרהר במחשבתו בעבירה הוא חוטא בנכבד יותר מבין שני חלקיו, ואין חטאו של מי שעובר עבירה ומשעבד

* ד"ר מאיר סיידלר הוא מרצה בכיר באוניברסיטת אריאל ובמרכז ללימודי יסוד בבר-אילן.

¹ סנהדרין דף פ"ו ע"א

² כ"גניבה שיש בה מיתת בית דין" על פי דברי רש"י בבבלי שם, ד"ה "דבר הלמד מעניינו".

³ פירוש אבן עזרא לדברים ה:יז. לא כאן המקום לדון בהחסרת "אנוכי" מעשרת הדיברות המתחייבת מהגדרת "לא תחמד" כשני דיברות נפרדים וגם לא בסתירה בין דברי אבן עזרא כאן ובין פירושו הארוך לשמות כ:ג.

⁴ פירוש ריקאנטי לשמות כ:יד, מהדורת זיכרון אהרן, ירושלים תש"ס.

⁵ בדברי בהמשך נצמדתי לדרכם של רוב פרשני הפשט הרואים בציווי "לא תחמד" ציווי הפונה לתכונה שבלב גם ללא מעשה היוצא לפועל.

עבד בור, כחטאו של מי שמשעבד בן-חורין מלומד. כי אין ראוי להשתמש בצורה האנושית הזאת ובכל סגולותיה הנספחות לה אלא ליאָה לה, לדבקות בנעלה ביותר, ולא להידרדרות אל שפל המדרגה.⁶ אף כי הרמב"ם איננו מזכיר כאן ישירות את איסור "לא תחמד", הרי דבריו מכוונים לענייננו. חומרתם של הרהורי עברה נובעת לפי הרמב"ם דווקא מהפגיעה שהם פוגעים ב"צורתו" השכלית (כלומר במהותו) של האדם שמייחדת רק אותו, ואילו עברות הגוף נגרמות לאדם מפאת נטיותיו הגופניות המשותפות לו ולשאר בעלי החיים. אם כן, על פי הרמב"ם הרהורי עברה פוגעים בשורש, וקלקול שהתפשט בשורש קשה מאוד לתקנו. כמעט שבע מאות שנה לאחר הרמב"ם (1867) אנחנו קוראים אצל אחד מגדולי האחרונים, רש"ר הירש, את הדברים האלה:

תדע, כי איסור לא תחמוד ולא תתאוה הוא חותמו של הקב"ה המוטבע על חלק המצוות שבין אדם לחברו שבעשרת הדברות. גם מחוקק בשר ודם יכול לצוות לא תרצח וכו', אולם רק ה' יש בידו לאסור לא תחמוד, ה' ה'בוחר כליות ולב', שלא רק המעשה גלוי לפניו אלא גם רחשי הלב והמחשבה. בשר ודם יכול לאסור רק את הפשע, ומשבוצע הפשע ייתבע הפושע לדין... אולם אל עיקר מוצאו ומוקדו של הפשע לא יגיעו עיני בשר ודם, ומשהבשיל הפשע בלב אדם, שוב לא ירתע מלבצעו מפני הזרוע הנטויה של עונשי בית דין של מטה. משום כך, לשוא כל בנין מימשל בשר ודם, כי בנין זה ישאר מקוטע ורעוע כל עוד יושתת על תפארת האדם בלבד.⁷

נראה שדברי רש"ר הירש משלימים את דברי הרמב"ם. מלבד הפגיעה ב"צורתו" (מהותו) של האדם מדבר הרב הירש על "עיקר מוצאו ומוקדו של הפשע" שממנו הכול מתחיל. עם זאת יש לציין שאצל כל הוגה דגש אחר. אם אצל הרמב"ם הדגש הוא באדם (שהרהורי עברה פוגעים ב"צורתו"), הרי אצל הרב הירש הדגש הוא בא-ל, שהוא ורק הוא יכול לצוות על מצוות שבלב (וכך "לא תחמד" עבור הרב הירש הוא מעין הוכחה עקיפה למוצאה הא-להי של התורה, מה שאין כן "לא תגנב", למשל, שיכול להינתן גם על ידי מחוקק בשר ודם).

ההבדל שבדגש השונה אצל כל אחד משני הוגים אלו ראוי לציון, שהרי הרב הירש ידוע ומפורסם כהוגה פוסט-קנטיאני⁸ שהתרחק ממוטא-פיזיקה והשתדל לתרגם אמתות תיאולוגיות (אמתות הנוגעות לא-ל) לאמתות אנתרופוצנטריות (אמתות שבהן האדם עומד במרכז), ואילו הרמב"ם אינו נרתע ממוטא-פיזיקה (אף כי גם אצלו יש סייגים בדבר יכולתו של האדם לדבר על הא-ל). והנה בענייננו התהפכו היוצרות: הרמב"ם מדבר על הפגיעה באדם, ואילו רש"ר הירש מדגיש שהאיסור "לא תחמד" הוא "חותמו של הקב"ה".

אך לצד הפירושים דלעיל נשאלת השאלה כיצד מבחינה מעשית ניתן לגשת למצווה קשה כזו, התובעת מהאדם שליטה ברצונותיו. האם הדבר אפשרי? נזדקק שוב לאבן עזרא, שכנזכר לעיל העצים את "לא תחמד" עד לכדי שני דיברות. ואלה דבריו:

לא תחמוד – רבים יתמהו על זאת המצווה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן...כאשר (כמו ש-) אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אף על פי שהיא יפה...ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו.⁹

חז"ל לימדו אותנו ש"הכל הולך אחר החתימה". ב"לא תחמד" החותם את עשרת הדיברות מוצאים אנו את היסוד הנפשי ואת המוקד שעליו מושתתת כל התורה כולה: רחמנא ליבא בעי (הקב"ה דורש את הלב).

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן

⁶ **מורה נבוכים** לרבנו משה בן מימון, תרגום מיכאל שוורץ, הוצאת אוניברסיטת תל אביב, ירושלים תשס"ג, חלק ג, פרק ה, עמ' 445.

⁷ פירוש רש"ר הירש לשמות כ: יד, תרגום מרדכי (בן יצחק) ברויאר, חמישה חומשי תורה עם פירוש רש"ר הירש, ספר שמות, הוצאת מוסד יצחק ברויאר, ירושלים תשל"ט, עמ' רב.

⁸ הפילוסוף הגרמני עמנואל קאנט (1724-1804) הקשה מאוד על כל מי שבא אחריו לדבר על עניינים מוטא-פיזיים. על פי קאנט, היות שהאדם אפילו במאמץ המחשבתי הרב ביותר איננו מסוגל לחשוב מחוץ למושגי זמן ומקום, הוא משולל כל יכולת לדעת משהו על המהות הא-להית (שכן הא-ל הוא בהגדרה מעבר למושגי זמן ומקום). הרב הירש היה ער למהפכה הקאנטיאנית בפילוסופיה ועל כן ריכז את מאמציו בהסברים ברובד האנושי (פסיכולוגי, תרבותי, מוסרי וכדו').

⁹ תחילת פירושו הארוך של **אבן עזרא** לשמות כ: יג.